

Stanko Andrić, *Grabovo i Bijela – benediktinski samostani svete Margarete*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2021, 260 stranica; *Srijemska Mitrovica – bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2022, 172 stranica

Nakon prve objavljene knjige iz niza *Monasticon Slavonicum, Sirmiensis et Baraniensis* o srednjovjekovnom benediktinskom samostanu sv. Mihaela Arhandela u Rudini koja je objavljena 2020. godine, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest nastavila je s objavom monografija iz spomenutog niza kojima je cilj obraditi srednjovjekovne samostane na području današnje Slavonije, Srijema i hrvatskog dijela Baranje. Radi se o drugoj i trećoj knjizi koje također obrađuju srednjovjekovne benediktinske samostane, ovoga puta na području današnje zapadne Slavonije te na području Srijema, a autor im je Stanko Andrić koji je, također, autor knjige o samostanu u Rudini. Druga spomenuta monografija pod naslovom *Grabovo i Bijela – benediktinski samostani svete Margarete* objavljena je 2021. godine, dok je treća *Srijemska Mitrovica – bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija* tiskana 2022. godine. U spomenuta dva sveska autor ističe da mu je svrha prvenstveno analizirati primarne pisane izvore i ograničiti se na njihovo neposredno tumačenje, a u monografijama su prikazani rezultati istraživanja spomenutih tema i iz perspektive drugih znanstvenih područja (primjerice arhitekture, arheologije i povijesti umjetnosti).

Knjiga *Grabovo i Bijela – benediktinski samostani svete Margarete* obrađuje zapravo dva međusobno povezana benediktinska samostana Grabovo i Bijela kojima je titular

sveta Margareta Antiohijska, ranokršćanska svetica s početka 4. stoljeća, djevica i mučenica. Prvi samostan nalazio se u srijemskom Grabovu dok se drugi nalazio blizu današnjeg mjesta Bijela u zapadnoj Slavoniji. Prema riječima Stanka Andrića Grabovo i Bijela dva su samostana čije su povijesti blisko povezane i isprepletene do te mjere da je dio istraživača vjerovao kako se radi o jednom samostanu. Autor nadalje ističe da su spomenuti samostani ipak dvije različite i zemljopisno jedna od druge udaljene ustanove te da je prema raspoloživim vrelima opatija u srijemskom Grabovu bila starija i za Bijelu materinska ustanova. Vodeći se tom logikom, autor je monografiju zapravo podijelio u dvije cjeline. Prva cjelina (11-44) bavi se benediktinskim samostanom u srijemskom Grabovu dok je druga puno veća cjelina (45-167) posvećena samostanu u Bijeloj radi nemjerljivo veće količine gradiva koje je sačuvano o potonjem samostanu.

Osim spomenutih dviju cjelina, monografija o samostanima u Grabovu i Bijeloj na početku sadrži predgovor (7-9) te na kraju priloge (169-218), bibliografiju (219-235), zaključak na engleskom jeziku (237-243), kazalo osobnih i obiteljskih imena (245-252) i kazalo zemljopisnih imena (253-260).

Prva cjelina sadrži 11 poglavlja. Poglavlje *Zagonetni lokalitet Grab ili Garab* se na temelju raspoloživih izvora i uzimajući u obzir dosadašnja istraživanja bavi pitanjima ubikacije samog lokaliteta benediktinske opatije Grab na području Srijema. U naredna tri poglavlja *Najstarija isprava: spor oko zemlje Szelkaróne* (15-21) i *Najstarija isprava: podaci o prvim patronima samostana* (22-26) te *Samostanski posjed pokraj zemalja Ivanke Veličkoga* (26-27) prema ispravama iz 1234. i 1250. godine analiziraju se topografski podatci te smještaj posjeda opatije Grab. U ispravi iz 1234. prvi put se spominju opatija Grab, njen opat te posjedi opatije na području današnje zapadne Slavonije. Spomenutu ispravu izdao je kaločki nadbiskup Ugrin povodom tužbe *Hozuge* opata Graba i

njegovog ministerijala ili kurijalnog komesa protiv Ivanke Abrahamova od roda Zsadány da im je oteo zemlju Szelkaróna koja se nalazila na zapadnom dijelu Požeškog gorja, vjerojatno oko nekadašnjeg zaselka Zaile kod potoka Bijele, između planina Ravne gore na jugu i Papuka na sjeveru, a spomenuta zemlja graničila je s posjedom opatije Grab. Nadbiskup Ugrin odlučio je u korist Ivanke Abrahamova. Spomenuta isprava iznimno je važna jer otkriva i prve patrone samostana Grab. Radi se o Jakovu i Petki, sinovima Budura od roda Tibolda. Rodonačelnik spomenutog roda Tibold ili Teobald prema kronici Šimuna de Kéza došao je u Ugarsku iz područja Njemačkog carstva u vrijeme kneza Gejze u 10. stoljeću. I druga isprava iz 1250. spominje posjed samostana Grab koji se nalazio blizu posjeda Bedeč koji je prodan spomenutom Ivanki Abrahamovu, pretku plemićke obitelji Veličkih.

Poglavlja *Zamolba beogradskog biskupa Pavla* (27-29), *Samozvani opat Stjepan* (29-31) i *Spor oko posjeda u Bodroškoj županiji* (31-32) govore o sljedećem spomenu opatije Grab, odnosno anonimnom grabovskom opatu koji se spominje u dokumentu koji je izdao papa Ivan XXII. 1319. godine. Spomenutim dokumentom papa je ovlastio opata samostana Grab u Kaločkoj nadbiskupiji te opata Topuskog i prepozita crkve sv. Marije u Vaškoj u Zagrebačkoj biskupiji da provedu postupak dodjele Vaškog arhidakonata u Zagrebačkoj biskupiji magistru Martinu Matijinu. Nadalje, analizira se i dokument iz 1332. godine kojim je isti papa dopustio beogradskom biskupu Pavlu da svojoj biskupskoj menzi pripoji prihode Bijele (Bele), „crkvenog mjesta“ u Zagrebačkoj biskupiji koje je bilo „neposredno podređeno“ benediktinskom samostanu u Grabovu. Odluka je izazvana prisutnošću „poremećenog opata“ po imenu Stjepan na čelu Grabova. Navedeni dokumenti važni su jer otkrivaju smještaj opatije Grab u Kaločkoj nadbiskupiji te odnos institucije u Bijeloj prema opatiji Grab. Spomenuti opat Stjepan navodi

se i u buli pape Benedikta XII. iz 1337., kao otpadnik prosjačkog reda koji je uzurpirao opatsku vlast i rasipao zemaljska dobra ne samo u opatiji Grabovo, nego i u tri druge. Papa je zahtijevao smjenu ovog varalice, kao i obnovu samostanske zajednice u Grabovu s opatom dostojnim ove službe. Svrgavanje je, međutim, bilo neuspješno, s obzirom na to da je 1340. isti opat Stjepan preko svog službenika prosvjedovao protiv kraljevske donacije zemlje po imenu Rusd (u blizini Baje) na koju je polagao pravo.

Naredna poglavlja *Pokušaj restauracije samostana i prve potvrde o osamostaljivanju Bijele* (32-34), *Samozvani opat Konrad i odluke kapitula 1366.* (35-36), *Odnos Grabova i Bijele i zemljopisni položaj opatije Grabovo* (36-38) i *Grabovo kao naslovna opatija* (38-44) govore o obnovi samostana Grabovo, kao i još četiri samostana u sklopu opće obnove benediktinskog reda. Upravo je za prvog kapitula mađarskih benediktinaca, koji se okupio 1342. godine, proglašen uspjeh obnove samostana Grabovo, ali i još četiri samostana. Zasluge su pripale Syffridusu, opatu Hronskog Beňadika (mađarski *Garamszentbenedek*), a samostani o kojima je riječ trebali su postupno nadoknaditi sve troškove nastale tijekom njegovih nastojanja u korist obnove. U dvije povelje o ovim uređenjima izmjenjuju se nazivi Bijela (Bela), Grabovo (Grab) i također „Bijela ili Grabovo“ (*Bela sive Grab*). Očigledna zamjenjivost ovih naziva navela je neke hrvatske povjesničare da Grabovo smatraju jednostavno starijim imenom za samostan u Bijeloj koji je, za razliku od Graba, bogato dokumentiran u kasnom srednjem vijeku.

Provincijski kapitul ugarskih benediktinaca 1366. godine donio je povelju koja objašnjava odnos benediktinskih ustanova u Grabovu i Bijeloj gdje je Bijela predstavljena kao svojevrсна filijala Grabova. Tu se govori o neredu koji vlada u samostanu u Grabovu u kaločkoj nadbiskupiji i u njegovoj gran-giji zvanoj Bijela gdje je živio opat po imenu Konrad sa svojim konkubinama traćeći

imovinu samostana. Te glasine potvrdila su četiri opata iz samostana najbližih Grabovu i njegovoj grangiji. Radi se o samostanima u Grgurevcima, Frankavila i Mandelos u Srijemu bližima Grabovu te Rudini u Požeškoj županiji i Zselicszentjakabu u Šomođskoj županiji bližima Bijeloj. Spomenuti je kapitul propisao uhićenje opata Konrada i njegovo nasljeđivanje povjereno redovniku Tomi. Ta je odluka doista bila provedena jer se Toma 1371. navodi kao opat Bijele, što još jednom potvrđuje zamjenjivost dviju titula. Doista, sačuvani izvori pokazuju da je nakon uzurpacije opata Konrada naslov opata samostana Grabovo postupno sveden na puku titulu, s tim da se glavno sjedište opata prenosi u Bijelu.

Kasniji dokumenti govore o opatu i samostanu Bijela, a da i ne spominju Grabovo, s jedinom iznimkom titule koju je preuzeo opat Eustahije 1476. do 1479. godine, kad su samostani Grabovo, Bijela i Babócsa „međusobno kanonski ujedinjeni“. Ovdje također izvori otkrivaju da se Grabovo tada nalazilo samo u tituli opata koji je bio na čelu samostana u Bijeloj.

Druga cjelina knjige posvećena je istraživanju srednjovjekovne povijesti samostana svete Margarete u Bijeloj koji se nalazio istočno od današnjeg Daruvara. Radi se o jedinom pouzdano dokumentiranom benediktinskom samostanu na području srednjovjekovne Zagrebačke biskupije. Poglavlja *Prvi spomen samostana Bijele i njegova veza s opatijom Grabovo* (45-48), *Pogled unatrag: posjedi grabovske opatije u 13. stoljeću* (48-51), *“Priorat” Bijela i pokušaji obnove reda u njemu* (51-54), *Samostanski posjed i njegovi susjedi oko polovice 14. stoljeća* (54-57), *Samozvani opat Konrad i nered u “grangiji” Bijeloj* (57-60), *Preuređenje odnosa Grabova i Bijele* (60-64) te *Ekskurs: zagrebački Sakramentarij svete Margarete* (64-65) prema sačuvanim izvorima govore kako je samostan u Bijeloj tijekom 14. stoljeća postupno izrastao iz svojevrzne zavisne crkvene ustanove koju je na posjedu u zapadnom podnožju

Papuka utemeljila srijemska opatija svete Margarete u Grabovu. U poglavljima *Doba opata Lovre* (66-72), *Pod upravom zagrebačkog biskupa Ivana Albena* (72-75), *Obnova opatske vlasti* (76-80), *U kombinacijama kralja Matije Korvina* (80-82), *Kraljeva dodjela “javne vjere”* (82-84), *Pod raznim upravama... do dolaska novog opata* (84-88), *Još jedna obnova opatske vlasti* (88-90) i *Eustahije od Paksa, opat Grabova, Babócsa i Bijele* (91-95) objašnjava se kako nakon desetljeća administrativne krize u opatiji Grabovo ustanova u Bijeloj u posljednjoj trećini 14. stoljeća postaje glavno sjedište opata i pravi samostan. Nadalje, govori se o životu samostana te o opatima i neredovničkim upraviteljima samostana u Bijeloj i njegovim dobrima sve do početka 1480-ih, kad je nakon službe opata Eustahija, koji se posljednji put u izvorima spominje 1482. godine, utvrđena opatija u Bijeloj zajedno s velikim vlastelinstvom došla u ruke jajačkih banova. Veliki samostanski posjed sa sjedištem u Bijeloj nalazio se u neposrednoj blizini Jajačke banovine i u njenom relativno sigurnom slavskom zaleđu pa je bio vrlo pogodan kao izvor prihoda i opskrbe u naravi. Otprilike tri desetljeća posjedi opatije Bijela djelovali su kao glavna žitnica Jajačke banovine. O opatiji Bijela pod upravom jajačkih banova govore poglavlja *U posjedu jajačkih banova* (95-97), *Najstariji porezni popisi* (98-100) i *Između kralja i jajačkih banova* (100-106).

Poglavlja *Posljednja obnova pod patronatom panonhalmskog opata* (106-110), *Nesamostalna uprava opata Petra “Hrvata”* (110-117), *Potruga za prikladnim opatom* (117-119), *Opat Blaž i problem kaštela Oporovca* (119-123), *Nagodba oko kaštela Oporovca* (123-127), *Posljednje godine opatije* (127-130) te *Gašenje opatije i tursko osvajanje* (130-134) analiziraju ponovno uspostavljanje benediktinske opatije u Bijeloj te obnovu redovničkog života sve do tridesetih godina 16. stoljeća. Nakon obnove 1513. godine, koja je prvenstveno bila zasluga Mateja iz Tolne, sposobnog i utjecajnog nadopata Pannonhalme, opatija Bijela je živjela

pod vrhovništvom benediktinske opatije Pannonhalma sve do 1530-ih, kad je konačno prestala postojati pred neposrednom prijetnjom osmanskog osvajanja. Srednjovjekovna povijest Bijele završila je tako što su redovnici napustili samostan koji je, već utvrđen, pretvoren u utvrdu kako bi doprinio obrani zemlje od Osmanlija. Područje jugoistočnog dijela srednjovjekovne Križevačke županije, uključujući i Bijelu, konačno je osvojeno 1543. i 1544. godine.

Poglavlje *Bijela kao naslovna opatija u novom vijeku* (134-139) bavi se nositeljima naslova opata Bijele u ranom novom vijeku nakon njenog gašenja, a poglavljima "Sve, što bi se još moglo reći, povijest je propadanja" (139-162) te *Suvremena istraživanja i njihovi rezultati* (163-167) posvećena su opisima stanja materijalnih ostataka opatije Bijela nakon habsburškog osvajanja zapadne Slavonije 1691. godine sačuvanih u habsburškim popisima naselja i zemljišta, raznim izvještajima službenika Požeške županije, opisima putopisaca von Taubea i Mitterpachera, prikazima ostataka opatije na vojnim zemljovidima, opisima iz 19. stoljeća, likovnim prikazima i fotografijama ostataka opatije, analizama arhitektonskog sklopa samostana koje su obavljene u 20. stoljeću te rezultatima arheoloških istraživanja sklopa započetih 2012. godine.

Treća knjiga Stanka Andrića iz niza o slavonskim, srijemskim i baranjskim samostanima pod naslovom *Srijemska Mitrovica – bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija* započinje predgovorom (7-9) i uvodom (11-13), a na kraju sadrži i priloge (107-131), bibliografiju (133-151), zaključak na engleskom jeziku (153-159) i kazala zemljopisnih imena te osobnih i obiteljskih imena (161-172). Osim navedenog glavni dio monografije sadrži 21 poglavlje. Prema riječima autora srednjovjekovni samostan Svetog Dimitrija na tlu antičkog Sirmija, odakle potječe novi naziv tamošnjeg naselja Srijemske Mitrovice, neobičan je slučaj među srednjovjekovnim samostanima u

Slavoniji, Srijemu i Baranji jer se radi o jedinom „bizantskom ili grčkom“ samostanu među njima, u kojem se bogoslužje i vjerski život odvijao prema istočnim kršćanskim običajima do njegovog gašenja sredinom 14. stoljeća. Nakon toga pravoslavnih manastira neće biti na ovim prostorima sve do pojave prvih srpskih manastira na Fruškoj gori početkom 16. stoljeća.

Poglavlja *Istočna Crkva i Arpadovići* (13-14), *Obnova Sirmijske biskupije i crkva u Mačvanskoj Mitrovici* (14-19), *Ugarski i bizantski Srijem u 11. i 12. stoljeću* (19-22), *Kult sv. Dimitrija Solunskog i njegovi sirmijski korijeni* (22-31) i *Ugarsko-hrvatski kult svetog Dimitrija* (31-39) bave se pitanjima odnosa ranih Arpadovića i istočne crkve sa sjedištem u Konstantinopolu i utjecajima istočnog kršćanstva u razdoblju pokršćavanja Mađara, tj. od sredine 10. stoljeća i u doba vladavine ugarskog kralja Stjepana I. početkom 11. stoljeća i kralja Andrije I. (1047. – 1060.), a bave se također i odnosima Bele III. s bizantskom crkvom. Nadalje, govori se o političkim prilikama u Srijemu nakon pada Sirmija u ruke Avara (582. godine), vremenu bugarske vlasti u Srijemu, prvog spomena Srijemske biskupije u vrijeme vladavine bizantskog cara Bazilija II. (976. – 1025.) pa sve do osnutka ili obnove katoličke Srijemske biskupije 1229. godine. Analizira se razdoblje ugarske vlasti u Srijemu sjeverno od Save nasuprot bizantskom području južno od spomenute rijeke u 11. i 12. stoljeću, nastanak i razvoj kulta sv. Dimitrija Solunskog od kasne antike nadalje i njegove veze sa Srijemom, odnosno Srijemskom Mitrovicom te razvojem spomenutog kulta u Ugarskoj u 13. stoljeća koji se dovodi u vezu s Margaretom, kćerkom ugarskog kralja Bele III. i sestrom kralja Emerika (1196. – 1204.) koja je početkom 13. stoljeća također bila i bizantska carica te kraljica križarskim pohodom uspostavljenog Solunskog kraljevstva. Prema tim mišljenjima jačanjem kulta sv. Dimitrija željelo se ojačati veze Ugarske i Margarete te njezinih potomaka sa Solunskim kraljevstvom i osnažiti njihovo pravo na spomenuto kraljevstvo.

U poglavljima *In principio erat falsum: listina palatina Radona* (39-42), *Dar kralj Salomona* (42-45), *Samostan između Ugarske i Bizanta u 12. stoljeću* (45-47) i *Opat svetog Dimitrija kao zemljoposjednik* (47-48) analizira se isprava palatina Radona koja tobože potječe iz 1057. godine i kojom pečuškoj biskupiji, između ostalog, daruje i samostan svetog Dimitrija na rijeci Savi. Spomenuta isprava nastala je kasnije i moguće je da potječe iz 13. stoljeća, no jezgra isprave o Radonovom ponovnom osvajanju Srijema i Radonovom patronatu nad samostanom sv. Dimitrija mogla bi biti vjerodostojna. Nadalje, analiziraju se i podatci o događaju iz 1072. godine kad je ugarski kralj Solomon prodro na teritorij Bizanta i vraćajući se u Ugarsku pohranio je u crkvu Svetog Dimitrija u Sirmiju relikviju Svetog Prokopija koju je zaplijenio u Nišu. Kasnije se epizoda ponavlja, ali obrnuto: 1164. bizantski car Manuel I. Komnen ulazi sa svojom vojskom u Ugarsku i, prema bizantskom kroničaru Ivanu Kinamu, prelazi Srijem i napreduje do biskupskog grada Bača. Car je vraćajući se s pohoda vratio u Niš ruku svetog Prokopija, koja se dotad čuvala u hramu svetog Dimitrija. Prvi pouzdani dokaz o postojanju samostana sv. Dimitrija nalazi se u ispravi kralja Bele III. iz 1193. godine kojom se potvrđuje posjed samostana hospitalaca u Székesfehérváru gdje se spominje opat Svetog Dimitrija kao susjed i vlasnik vode i livade koji se vjerojatno nalaze u blizini Pacsinte (sada Pačetin) u Vukovskoj županiji.

Početkom 13. stoljeća registri pape Inocenta III navode dva samostana Svetog Dimitrija u Ugarskoj, spominju se samostan Svetog Dimitrija na Savi i „grčki“ samostan Svetog Dimitrija što izaziva nedoumice radi li se doista o dva odvojena samostana ili o jednom u kojemu stanuju istočni redovnici, odnosno bazilijanski redovnici te istovremeno i benediktinci. Još je kompliciranije pitanje lokacije ova dva samostana koja se spominju u dvjema bulama datiranim 1216. i 1218. kojima je papa Honorije potvrdio dobra i povlastice samostanu svetog Teodozija

Cenobijarhe de *Laberia/Laberria*. Moguće je da se spomenuti pridjev samostana sv. Teodozija odnosi na bizantski grad Ber, danas u grčkom dijelu Makedonije, koji je u to vrijeme pripadao solunskom latinskom kraljevstvu. Popis tamošnjih posjeda počinje s crkvom svetog Teodozija i drugim njenim posjedima u Svetoj Zemlji, Nakon onih u Svetoj Zemlji, bule navode posjede samostana svetog Teodozija smještene na Cipru i u Carigradu, zatim niz posjeda u Ugarskoj, počevši od dva samostana Svetog Dimitrija, jednog kojeg je samostanu sv. Teodozija darovao kralj Bela te jednog „grčkog“ samostana. Mađarski povjesničar György Györffy zaključio je da je ugarske posjede svetom Teodoziju dao kralj Bela III., pri čemu je njegova darovnica koja je vjerojatno napisana na grčkom bila osnova spomenutih papinskih bula. Jedan od tih posjeda, Szatmár na Tisi u županiji Bodrog, doista se pojavio nešto kasnije kao selo koje pripada opatu Svetog Dimitrija u Srijemu i naveden je tijekom spora oko obližnjeg ribnjaka koji je neimenovani opat Svetog Dimitrija izgubio od opata Pannonhalme, Urije, 1228. i ponovno 1237. godine. Navedena pitanja obrađena su u poglavljima *Bilješke u registrima pape Inocenta III* (49-50), *Bule pape Honorija III za Svetog Teodozija Jeruzalemskog* (50-54), *Posredno sačuvana darovnica Bele III?* (54-59) i *Popis dobara samostana u Mitrovici?* (59-70) i *Spor s opatijom u Pannonhalmi* (70-73).

Naredna poglavlja *Između pečuškog biskupa i kaločkog nadbiskupa* (73-76), *Prijedlog srijemskog biskupa* (76-80), *Pod patronatom mačvanskih hercega* (80-88), *Gradska općina i crkve u njoj* (88-91) i *Predaja benediktincima i gašenje samostana* (91-96) obrađuju pitanja pretenzije pečuškog biskupa na prostor Srijemske Mitrovice te na samostan svetog Dimitrija koji su se nalazili u Kaločkoj nadbiskupiji, što bi mogao biti uzrok nastanka već spomenute krivotvorene Radonove isprave iz 1057. godine. U nadmetanjima dviju spomenutih crkvenih vlasti mogla je sudjelovati i Margareta, bivša bizantska carica i solunska kraljica. Moguće

je da je Margareta, koja je bila kraljica Soluna od 1205. do oko 1220. nakon čega se vratila u Ugarsku i upravljala takozvanim „onostranim Srijemom“ (južno od rijeke Save) i držala posjede u susjednim županijama, potaknula i nastanak mađarske latinske verzije legende o sv. Dimitriju nastale početkom 13. stoljeća. Nakon pustošenja zemlje tijekom mongolske invazije 1241. i 1242., biskup katoličke biskupije u Srijemu zatražio je od pape Inocenta IV. dopuštenje da prenese svoju stolicu iz Banoštora na Dunavu u jedan od dva benediktinska samostana, sv. Grgura i sv. Dimitrija koji su se nalazili u srijemskoj biskupiji, ali koji su bili pod vlašću kaločkog nadbiskupa. Na kraju papa ipak nije udovoljio molbi srijemskog biskupa. Moguće je da spomen samostana svetog Dimitrija kao „benediktinskog“ odražava namjeru da se latinizira tamošnji „grčki“ odnosno, bazilijanski samostan. Godine 1264. papa Urban IV. potvrdio je Ani, „vojvotkinji Galicije i gospodarici Bosne i Mačve“ posjede „Belin i Sveti Dimitrije“ koje joj je ranije darovao otac, kralj Bela IV. Ovdje se analizira smještaj zemlje Mačve te posjeda sv. Dimitrije te pitanje je li i samostan sv. Dimitrija obuhvaćen spomenutom darovnicom. Razmatraju se i pitanja razvoja srednjovjekovnog naselja na mjestu Sirmija i u blizini samostana od druge polovine 13. stoljeća te nastajanje gradske zajednice (*civitas*). U 14. stoljeću samostan se još usputno spominje 1339. kao zemljoposjednik u Srijemskoj županiji, ali je već tad samostan u krizi. Godine 1344. papa Klement VI. spomenuo je u pismu da je samostan gotovo raspušten, da je bio bez opata te da je njegova imovina izgubljena i bogoslužje zanemareno. Papa je primijetio da su Grci, Mađari i Slaveni služili zajedno u samostanu od njegova osnutka, živeći u zasebnim stanovima (*mansiones*), a opat je morao biti Grk i imenovao ga je izravno carigradski patrijarh. Zbog njegova opadanja, papa je naredio da se samostan preda benediktincima, a time je završila povijest najstarijeg bazilijanskog samostana u Ugarskoj. Navod

da se samostan sastoji od tri etničke komponente vjerojatno nudi ključ za objašnjenje ranijih spominjanja dvaju samostana Svetog Dimitrija, od kojih je samo jedan bio „grčki“. Krajem 14. stoljeća Mitrovica je bila žrtva jednog od prvih osmanskih napada na Ugarsku. Samostan se tada konačno ugasio i moguće je da su samostanske zgrade tijekom 15. stoljeća pretvorene u utvrdu.

U poglavljima *Zaborav i oživljavanje naslovne opatije* (96-103) te *Problem pečuškog popisa posjeda iz 1551.* (103-107) analiziraju se pitanja nositelja naslova opata u razdoblju nakon njegova gašenja u novom vijeku te pitanja smještaja, odnosno lokacije samostana sv. Dimitrija koje do danas nije točno utvrđeno. Spomenuta poglavlja završavaju analizom novovjekovnog dokumenta, odnosno popisa posjeda Pečuške biskupije iz 1551. koji je nastao u razdoblju osmanske vlasti nad Pečuhom, Srijemom i drugim dijelovima južne Ugarske te razmatranjem mogućih razloga navođenja posjeda Svetog Dimitrija u spomenutom dokumentu.

Na kraju, treba zaključiti da djela o benediktinskim samostanima u Grabovu i Bijeloj te o bazilijanskom i benediktinskom samostanu u Srijemskoj Mitrovici daju izvanredan doprinos proučavanju redovničkih zajednica i vjerskog života na području današnje Slavonije, Srijema i Baranje u srednjem vijeku, kao i na prostoru čitavog srednjovjekovnog Ugarskog Kraljevstva. Osim za proučavanje vjerskih prilika, spomenute monografije Stanka Andrića također pružaju mnoštvo podataka i rasvjetljavaju mnoga pitanja te postaju nezaobilazna za sva buduća istraživanja raznih aspekata srednjovjekovne povijesti tih područja Slavonije i Srijema, od topografskih istraživanja, vlasničkih odnosa u srednjem vijeku, istraživanja plemstva tih područja, i tako dalje. Osim toga, otvaranjem brojnih pitanja ova djela osobito su poticajna za sva buduća istraživanja tih tema.